

האם שב ערפאת לאסטרטגיית המאבק המזוין?

אינתיפאדת אל-אקצא אינה בכחינת חזרה לאסטרטגיית המאבק המזוין, שכן ערפאת מעולם לא נטש ולא חשב לנטוש את האסטרטגיה הזאת. יחד עם זאת אין להתעלם מהתמורות שעברה אסטרטגיית המאבק המזוין בראייה של אש"ף: ממכשיר מרכזי, שהעשייה המדינית באה רק לשרת אותו, למכשיר חשוב, הניצב לצד - ולא פעם תחת - האופציה המדינית. בעיני אש"ף לא חזר המאבק המזוין להיות מהות העשייה הלאומית ועיקרון בעל קיום עצמאי - כפי שהיה בשנות ה-60 וה-70 - והוא ממשיך לעמוד בצילם של היעדים המדיניים

רס"ן מיכאל

לאסטרטגיית המאבק המזוין, כפי שיוצגה בשנות ה-60? ה-70 ואולי ה-80? ניסיון לתת מענה לשאלה הזאת מוביל למסקנה כי המשבר הנוכחי הוא חוליית המשך בהתלבטותה המסורתית ונעדרת ההכרעה עד כה של המערכת הפלסטינית בין אופציות המאבק המזוין והתהליך המדיני. ההנהגה הפלסטינית עדיין לא החליטה איזו מבין שתי הדרכים האלה תקדם טוב יותר את השגת יעדיה הלאומיים*.

"האינתיפאדה היא המעבר לתחילתו של עימות ושל משא-ומתן במקום משא-ומתן בלבד. עתה נדרש הישראלי לדעת כי הפסקת האלימות חייבת להיות מלווה בהישג מדיני".¹ האמירה הזאת, שאותה השמיע בינואר 2001 האני אל-חסן, בכיר בפת"ח המשמש כיועצו של יאסר

ערפאת, מטיבה לא רק להגדיר את המציאות שבה מצויה כיום הזירה הפלסטינית, אלא גם למקמה כראוי על ציר ההיסטוריה. מבלי לטעון זאת במישורין מבהיר אל-חסן כי העשור החולף, שכלל תמורות דרמטיות בזירה הפלסטינית, איננו בגדר הכרעה היסטורית חד-כיוונית. תחת זאת נראה כי מדובר בתנועה נוספת, גם אם קיצונית למדי, בתנועת המוטלת שחוזה המערכת הפלסטינית מאז ראשית שנות

"האינתיפאדה היא המעבר לתחילתו של עימות ושל משא-ומתן במקום משא-ומתן בלבד. עתה נדרש הישראלי לדעת כי הפסקת האלימות חייבת להיות מלווה בהישג מדיני"

מבוא
כיצד ניתן למקם את אינתיפאדת אל-אקצא על ציר ההיסטוריה הפלסטינית? מהותה מורכבת - היא מכילה בו זמנית חדשנות חסרת תקדים ולצידה חזרה לתפיסות ולשיטות הלקוחות מן העבר. במסגרת החדשנות משקף המשבר הנוכחי שיא בתהליך התבססותה של הסוגיה הפלסטינית כלב ליבו של הסכסוך הישראלי-ערבי ומהווה את הביטוי המוחשי ביותר עד כה להעתקת העימות הפלסטיני נגד ישראל ל"שטחים". מנגד קיים דמיון רב בין דפוסי הפעולה של הפלסטינים בעימות הנוכחי לבין דפוסי פעולה שלהם מאז

שנות ה-60, כגון השאיפה לסבך גורמים חיצוניים במאבק נגד ישראל, הנטייה לנהל שיח בלתי אמצעי עם הציבור במדינות ערב ולתרגמו ללחץ על הממשלים הערביים ומעל לכול - השיבה לדרך המאבק המזוין. אולם האם מדובר בשיבה

קצין מודיעין

* תודותי לדוקטור מאיר חטינה על הערותיו והארותיו המועילות.

ותחת זאת הם טיפחו את אסטרטגיית "הסיבוך המודע". זו גרסה, כי נוכח חוסר נכונותן של מדינות ערב (טרם 1967) ליזום מלחמה נגד ישראל, יש ליצור הסלמה בגבולות, אשר תוביל למלחמה אזורית כוללת.

הארגונים הפלסטיניים לא היו אחראים, בסופו של דבר, לפרוץ מלחמת ששת הימים ולא נטלו חלק בלחימה עצמה, אולם הטפתם לקידום המאבק המזוין זכתה לחיזוק לאחר 1967, כשהציגו את הרעיון כחלופה לשיטות המאבק הקונוונציונליות שקרסו.

מלחמת יום הכיפורים הביאה לשינוי מכריע בהתפתחותו של רעיון המאבק המזוין ולמעשה לשינוי הזירה הפלסטינית כולה. תוצאות המלחמה המחישו לפלסטינים את הבעייתיות הרבה הטמונה בהמשך המאבק לחיסול ישראל. לכך נוספו היוזמות המדיניות, שהתפתחו באיזור בעקבות המלחמה והובילו לבסוף להסכם השלום עם מצרים. אלה שיקפו את התחזקות האינטרסים הלאומיים-מדינתיים של מדינות ערב על חשבון השיקולים

הפאך-ערביים. על הרקע הזה התעורר בקרב רבים בהנהגת אש"ף החשש מבידוד מדיני, והתפתח בארגון דיון נוקב לגבי דרכה של התנועה הלאומית הפלסטינית. במוקד המחלוקת ניצבה ההתלבטות בין המשך הדבקות במאבק המזוין לבין הנכונות להפגין פרגמטיות מדינית, או, במילים אחרות, בין נאמנות ליעד המקסימליסטי של שחרור כל פלסטין, לבין הסכמה לפתרון מדיני, המבוסס על פשרה טריטוריאלית.

השינוי התפיסתי, שחילחל במחנה הפלסטיני, בא לידי ביטוי ראשוני ב־1974, כאשר קיבל אש"ף, לראשונה, החלטה לשילוב עשייה מדינית לצד המאבק המזוין (נכונות להקים "יישות מדינתית" על "כל שטח פלסטיני שישוחרר").

השנים שחלפו מאז 1973 העמידו את אש"ף במציאות של חולשה גוברת מבית ומחוץ. במוקד ההתפתחויות עמדו גירוש אש"ף מלבנון בעקבות מלחמת שלום הגליל, דחינו אובדן הזירה, שבה ניתן היה להתעמת ישירות עם ישראל, ופרוץ ההתקוממות ב־1987, דחינו העתקתו של מוקד המאבק נגד ישראל ל"פנים" – מהלך שהגביר באש"ף את החשש מהידחקות לשולי העשייה הלאומית ומעלייתה של הנהגה מקומית בשטחים, שתהווה חלופה לארגון. למציאות הזאת נוספו הנסיבות המדיניות שהתהוו מאז סוף שנות ה־

70 בין הקוטב של המאבק המזוין לקוטב של התהליך המדיני.

המאמר הזה מנסה להתמודד עם השאלה כיצד יש להבין את אינתיפאדת אל־אקצא, ובמיוחד את שיבת הזרם הלאומי הפלסטיני, קרי אש"ף, לדרך המאבק המזוין על הרקע הרחב של תולדות הזירה הפלסטינית. ניתוח הנושא הזה הוא בעייתי מיסודו נוכח הפרספקטיבה הקצרה יחסית, ולפיכך מוצגים הטיעונים השונים במידה הנדרשת של זהירות ושל סיוג.

גלוליו של המאבק המזוין

אורך ימיו של רעיון המאבק המזוין (אל־כיפאח אל־מוסלח) כמעט כאורך ימיה של התנועה הלאומית הפלסטינית המודרנית, כפי שהתפתחה מאז סוף שנות ה־50. החפיפה הזאת אינה מקרית, שכן הרעיון הזה היה במידה רבה הזרז להתעוררות הלאומית הפלסטינית לאחר ההלם של 1948

והיסוד שסביבו התגבשו ההנהגה, התודעה והמורסדות הלאומיים המודרניים.²

חלוצת המאבק המזוין הייתה תנועת הפת"ח, שהחלה ליישמו באופן מעשי ב־1965. עם השתלטותה על אש"ף ב־1969 הפכה תנועת הפת"ח לגורם המוביל בזירה הפלסטינית. מייסדי התנועה – ובראשם יאסר ערפאת, ח'ליל אל־זויר (אבו ג'יהאד) וצאלח ח'לף (אבו איאד) – ביטאו באמצעות הרעיון הזה מרד של בני הדור הפלסטיני הצעיר נגד דור ההורים, אשר נתפס כאחראי ליצירת הנכבה ("שואת 1948") בשל תלותו במדינות ערב כמקור לישועה לאומית. תחת זאת חתרו מנהיגי הפת"ח לקדם דפוס חדש של לאומיות, המבוססת על יוזמה ועל הסתמכות עצמית. קריאת התנועה לדבקות במאבק המזוין כאמצעי מרכזי לשחרור פלסטין נתפסה באותו זמן כנועזת – בעיקר משום שניצבה כהתרסה לטענתו של ג'מאל עבד א־נאצר, נשיא מצרים בעל ההשפעה הרבה בזירה הבינ־ערבית, שלפיה הסוגיה הפלסטינית תבוא על פתרונה אך ורק במסגרת מהלך צבאי ערבי נגד ישראל.

בפועל, כבר משלב מוקדם היה ברור לארגונים הפלסטיניים, שהצטרפו לדרך המאבק המזוין, כי לא יוכלו להכריע לבדם את ישראל באמצעים של גרילה או של טרור, כפי שניצבה כהתרסה לטענתו של ג'מאל עבד א־נאצר, נשיא מצרים בעל ההשפעה הרבה בזירה הבינ־ערבית, שלפיה הסוגיה הפלסטינית תבוא על פתרונה אך ורק במסגרת מהלך צבאי ערבי נגד ישראל.

בפועל, כבר משלב מוקדם היה ברור לארגונים הפלסטיניים, שהצטרפו לדרך המאבק המזוין, כי לא יוכלו להכריע לבדם את ישראל באמצעים של גרילה או של טרור,

מחלקת צנטוריונים נעה על זחלים לעבר סיני

תוצאות מלחמת יום הכיפורים המחישו לפלסטינים את הבעייתיות הרבה הטמונה בהמשך המאבק לחיסול ישראל

80, ובראשן קריסת הגוש הקומוניסטי תוך הפיכתה של ארצות-הברית למעצמה העולמית היחידה והבידוד המדיני, שאליו נקלע אש"ף בעקבות מלחמת המפרץ. כל אלה הגבירו במחנה הפלסטיני את הבחינה הביקורתית של התועלת הטמונה בהמשך המאבק המזוין. במקביל גם גברה נטיית הפלסטינים לראות בהסדר מדיני מפתח לפתרון, ולו ראשוני וחלקי, של הבעיה הפלסטינית.

כך, בתהליך בן יותר מ-20 שנה, חל שינוי הדרגתי ביחס שבין המאבק המזוין לעשייה המדינית באסטרטגיה של אש"ף. במסגרת הזמן הזאת הפך המאבק המזוין ממהות "המהפכה הפלסטינית" ומסיבת קיומה – אשר העשייה המדינית, אם בכלל קיימת, מתנהלת אך ורק כדי לשרתו – לרעיון המקודם לצד המהלכים המדיניים. בהדרגה נדחק המאבק המזוין יותר ויותר לשוליים, עד שהוא בוטל באופן פומבי בעקבות החתימה על הסכם אוסלו בספטמבר 1993. הקמת הרשות הפלסטינית (מאי 1994) הצטיירה איפוא בעיני רבים כביטוי המובהק לכך שהפלסטינים מעדיפים את יעד המדינה העצמאית (ולו על חלק מפלסטין) על פני האוטופיה של שחרור מלא.

אינתיפאדת אל-אקצא – עבר והווה

בחינה מקיפה של אינתיפאדת אל-אקצא לאור ההיסטוריה הפלסטינית של עשרות השנים האחרונות מעלה נקודות דמיון רבות בכל הקשור לדפוסי הפעולה והרטוריקה. יחד עם זאת מבטאים האירועים האלה, שאותם מאכוון – לראשונה בהיסטוריה – ממשל פלסטיני ריבוני למחצה הפועל בשטחים, חדשנות רבה, הנובעת מהנסיבות הייחודיות שבהן מתנהל המשבר הנוכחי.

מבחינות רבות נחל ערפאת הישג היסטורי חסר תקדים במהלך האינתיפאדה הנוכחית, בכך שהצליח להביא לשיא את תהליך "הרה-פלסטיניזציה" של הסכסוך הישראלי-ערבי, אשר החל ב-1967. בשלושת העשורים שחלפו מאז 1967 הלך וגדל משקלה של הסוגיה הפלסטינית בעימות בין ישראל למדינות ערב, ובמקביל הצטמצמו הסכסוכים הלאומיים בין הצדדים. כך, אם בעבר שימש העניין הפלסטיני "מעטפת רעיונית" שברירת או הצדקה לעימותים שניהלו מדינות ערב מתוך שיקולים מדינתיים-טריטוריאליים טהורים (לדוגמא: 1956, 1967 ו-1973), הרי שכיום מפגין ערפאת את מעמדה של הבעיה הפלסטינית כלב ליבו של הסכסוך האזורי ואת תפקידה כגורם העיקרי שלפיו מעוצבים יחסי ישראל-ערב. ערפאת אף מגדיל לעשות, כאשר הוא מבליט כיום את משקל הסוגיה הפלסטינית כמפתח ליציבות אזורית והופך אותה בהדרגה ל"גפרור" המאיים להצית עימות אזורי (דבר,

שכאמור, לא בא לידי ביטוי בעבר).

באמצעות המשבר הנוכחי נותן איפוא ערפאת תזכורת למרחב כולו, שלפיה חרף הגעתן של ישראל ושל חלק ממדינות ערב להסדר מדיני, המשרת את האינטרסים הלאומיים שלהן, לא יניחו הפלסטינים לאיזור "לגלוש" ליציבות ללא פתרון בעייתם. כלפי ישראל מצליח ערפאת, במידה מסוימת, ליצור משוואה שלפיה נכס הנורמליזציה שלה עם העולם הערבי והמוסלמי וחתירתה להסדר מדיני כולל, שיבטיח את ביטחונה, כרוכים בראש ובראשונה בפתרון הבעיה הפלסטינית. מן העבר השני – כלפי העולם הערבי – מבקש ערפאת להוכיח, כי בניגוד למס השפתיים שהעלו בעבר מדינות ערב לעניין הפלסטיני, הרי כיום יש ביכולתו להטותן להקרבה רבה יותר למען הנושא הזה, בעיקר באמצעות ליבויה של תסיסה עממית בקרב קהליהן (ראו בהמשך הרחבה בעניין הזה).

הישג חשוב נוסף של הפלסטינים במהלך המשבר הנוכחי הינו הצלחתם להעתיק – באופן המוחשי ביותר עד היום – את זירת העימות המרכזית נגד ישראל לתחומי "הפנים". המהלך הזה מהווה חותם סופי לתהליך המיקוד של העשייה הלאומית מ"החוץ" לשטחים – תהליך אשר הפך עובדה מוגמרת עם הקמתה של הרשות הפלסטינית. כך, בניגוד לעשרות השנים שבהן נוהל המאבק מזירות חיצוניות או בשטחן (בעיקר ירדן ולבנון), הרי שכיום ממלאת הפזורה הפלסטינית תפקיד שולי בעשייה הלאומית הכוללת, ולמעט מספר הפגנות הזדהות, שנערכו במחנות הפליטים בירדן, בלבנון או בסוריה, היא לא הרימה תרומה ממשית לאינתיפאדת אל-אקצא.

ומה באשר לנקודות הדמיון? בחינה כללית של האירועים הנוכחיים מעלה דמיון רב לדפוסים המרכזיים שהתוותה תנועת הפת"ח במסגרת קידום המאבק המזוין מאז אמצע שנות ה-60. ראשית, נוכל לזהות דמיון ל"תיאוריית הסיבוב" – תוצר של חולשה בסיסית ושל הבנת הפלסטינים כי לא יוכלו להכריע לבדם את ישראל. אולם קיים הבדל מהותי בין השימוש באמצעי הזה בעבר ובין השימוש שנעשה בו כיום. אז הייתה זאת סיסמה ודרך פעולה פלסטינית רשמית למחצה, שנבעה מבוז לדבקות הערבים בשיקולים מדינתיים ונועדה לקדם מאבק צבאי נגד ישראל ולהביא לחיסולה. כיום, לעומת זאת, נראה כי החתירה ליעד הזה נועדה לשרת מטרת לאומיות פלסטינית "צנועות" יותר, ובראשן הקמתה של מדינה עצמאית בגבולות 1967, שבירתה מזרח-ירושלים. לאור זאת פועלים הפלסטינים באופן זהיר הרבה יותר לעירוב המרחב הערבי בעיניים, אולם, כפי שנראה לעת עתה, לא לצורך קידומו של מהלך צבאי נגד ישראל, אלא כמנוף להפעלת לחץ מדיני, שנועד להגביל את תהליך הנורמליזציה

מבחינות רבות נחל ערפאת הישג היסטורי חסר תקדים במהלך האינתיפאדה הנוכחית, בכך שהצליח להביא לשיא את תהליך "הרה-פלסטיניזציה" של הסכסוך הישראלי-ערבי

עימה. הבדל נוסף מצוי ב"יעד הסיבוכ" של הפלסטינים כיום, אשר אינו מתמקד רק במרחב הערבי, אלא חותר להכיל גם את הקהילה הבינלאומית. זאת מתוך תקווה שנוכחותם של כוחות בינלאומיים בשטחים תשמש אמצעי לכפיית הסדר מדיני, התואם את שאיפות הפלסטינים.

בהקשר דומה ראוי לציין את הניסיון הפלסטיני להעמיק את ההזדהות הרגשית של הממשלים הערביים עם העניין הפלסטיני ולהדגיש את מחויבותם כלפיו. "היכן אתם אחים? האם אתם מחכים לטרגדיה נוספת בדומה ל-1948 או 1967?

ירושלים אינה שייכת רק לפלסטינים!"³ קריאתו זו של חוסיין א-שייח', המזכ"ל בפועל של "הוועדה העליונה של הפת"ח בגדה המערבית", מבטאת היטב ניסיון לקדם את המחויבות הזאת באמצעות הבלטת הממד הערבי ואף האסלאמי של הסוגיה הפלסטינית. כדי להעצים את המגמה הזאת מנסים הפלסטינים לחדד את הזיקה בין המאבק הפלסטיני נגד ישראל לסוגיות הביטחון הלאומי של מדינות ערב - בעיקר באמ-

צעות הדגשה כי המאבק שמנהלת הרשות הפלסטינית הוא "קו ההגנה הראשון של העולם הערבי והסכר האחרון בפני השיטפון הישראלי".⁴

הפניות האלה מהוות המשך למשחקי התמרון הפלסטיניים המסורתיים בין שני קטבים: הקריאה לסולידריות בין-ערבית מצד אחד ושמירה קנאית על "עצמאות ההחלטה הלאומית" מהצד האחר. שתי הדרכים המנוגדות האלה נוצרו על רקע מציאות של העדר מדינה עצמאית ונועדו ביסודן לשרת את היעדים הלאומיים הפלסטיניים. אף שהפלסטינים מצויים כיום בעיצומו של "שלב המדינה", הם לא זנחו, כך נראה, את השימוש בכלי הבין-ערבי ושואפים לגבש בהדרגה נוסחה, שתאפשר את המשך ניצולו לצד שמירה על העצמאות הלאומית.

עד כאן הקשר בין הסוגיה הפלסטינית לממשלים הערביים. אך מה באשר לזיקתה כלפי הקהלים במדינות ערב? מאז שנות ה-60 הציגה את עצמה תנועת הפת"ח כחיל החלוץ של המהפכה בכל המרחב הערבי. המושג הזה היה לרוב חלול

למדי וביטא ביסודו ניגוד לאינטרסים המדינתיים הערביים, אשר מנעו, בראיית הפלסטינים, התמסרות לעניינם. לאור זאת שאפה תנועת הפת"ח באופן מוצהר לכונן קשר ישיר ובלתי אמצעי עם הקהלים הערביים כדי להניע לחץ עממי על הממשלים הערביים ולא לצעם לבצע מהלכים נגד ישראל. התפיסה הזאת, שזכתה לכינוי "סיבוכ ההמונים", התפתחה בעיקר מאז מלחמת ששת הימים והייתה במידה רבה תחליף לניסיון הפלסטיני הנושן לסבך את הממשלים הערביים בעימות עם ישראל. אולם הרעיון הזה הלך ודעך, ככל שהתמסדה תנועת הפת"ח לאחר

השתלטותה על אש"ף - מהלך שחייב אותה ליתר פרגמטיות ולביסוס יחסים תקינים עם הממשלים הערביים.⁵

כיום, מכל מקום, מוכיח ערפאת, כי חרף המעבר מ"שלב המהפכה" לשלב ההתמסדות המדינתית, הוא עדיין מסוגל לקיים קשר בלתי אמצעי עם ההמון בעולם הערבי ואף המוסלמי. בדרך זו הוא מצליח להציף את רחובות קהיר, רבת-עמון, רבאט ואף ג'קרטה בהמון מתלהם, התובע ממנהיגיו פעילות נגד ישראל - מהלך

המתבצע לרוב למורת רוחם של הממשלים (במיוחד במצרים ובירדן). זאת עושה ערפאת, כמובן, בלי להציג את הדבר כדרך פעולה פלסטינית רשמית, מחשש לתגובות נזעמות מצד מדינות ערב. לעת עתה הניב "לחץ ההמונים" פירות במישור המדיני-פלומטי בלבד. זהו, כך נראה, הקורבן העיקרי שמוכנות מדינות ערב להעלות עבור העניין הפלסטיני. הפלסטינים, בתגובה, מביעים בדרך כלל חוסר שביעות רצון ומדגישים כי קיים פער ממשי בין המהלכים שנוקטים הממשלים הערביים למען הסוגיה הפלסטינית לבין דרישות קהליהם.

נקודת דמיון נוספת מצויה בנרטיב הפלסטיני המסורתי להצגת מאורעות בולטים, אשר השפיעו על מהלך ההיסטוריה הפלסטינית - ובעיקר עימותים אלימים - כיוזמה פלסטינית. הטיעון הזה נובע, כנראה, ממצב החולשה הבסיסי של הפלסטינים. בשל החולשה הזאת הם רוצים לתאר התפתחויות שונות כאילו קודמו ביוזמתם או, לכל הפחות, נעשו בידיעתם. דוגמא לכך ניתן למצוא בטענות

יו"ר הרשות הפלסטינית - יאסר ערפאת

כיום מוכיח ערפאת, כי חרף המעבר מ"שלב המהפכה" לשלב ההתמסדות המדינתית, הוא עדיין מסוגל לקיים קשר בלתי אמצעי עם ההמון בעולם הערבי ואף המוסלמי

שלפיהן היו אלה הארגונים הפלסטיניים אשר הביאו לפרוץ מלחמת ששת הימים (אף כי ברור כיום שחלקם בהידרדרות האזורית היה קטן, יחסית). דוגמאות נוספות הן הגרסאות שלפיהן ידעו הפלסטינים על כוונת ישראל לפתוח במלחמת שלום הגליל והשכילו לאור זאת לפתח לוחמת גרילה גמישה מול מהלכי צה"ל⁶; והקביעה שהאינתיפאדה הראשונה לא היתה בגדר התפרצות ספונטנית, אלא מהלך שתוכנן על-ידי "אבו ג'יהאד" זמן רב לפני דצמבר 1987.⁷

אף כי הפלסטינים שואפים להציג את האינתיפאדה

הנוכחית כהתפרצות עממית וספונטנית ולזכות בעקבות כך במידה רבה יותר של לגיטימציה בין-לאומית, עולים מדי פעם קולות מהוססים, הגורסים כי מדובר במהלך מתוכנן. ברוח זו טענו בחודשים האחרונים בכירים בפת"ח כצח'ר חבש ומרואן אל-ברגותי (ממנהיגי השטח הבר-לטים של אינתיפאדת אל-אקצא), כי לפחות מבחינת המחנה הפלסטיני לא היה פרוץ המשבר בגדר הפת-

עה. כך, לדבריהם, מייד עם יציאת ערפאת לפסגת קמפ-דייוויד⁸ בקיץ 2000, החלו הכנות אזרחיות וצבאיות במוסדות הרשות הפלסטינית ובפת"ח לקראת האפשרות של כישלון השיחות.⁸ ראוי להדגיש כי ההתבטאויות האלה – לפחות בחלקן – גרמו מבוכה לרשות וגררו הכחשות או הבהרות.

השיבה ל"מאבק המזוין" – עד כמה נעים הפלסטינים לאחור?

את אינתיפאדת אל-אקצא נוכל להגדיר באופן כללי כחזרה אל העבר מהבחינה הזאת שהנהגה הפלסטינית מנהלת מהלך שמשמעותו "שיבה אל השוחות" לאחר עשור, שבו נראה היה כאילו היא נטשה את האמונה ביכולתו של המאבק המזוין לקדם את יעדיה הלאומיים והטילה את יתבה על הערוץ המדיני.

אולם הצגת התמונה שלפיה היה העשור החולף בגדר נטישה מוחלטת של רעיון המאבק המזוין אינה מדויקת. גם בתקופה שבין הקמת הרשות לפרוץ המשבר הנוכחי המשיך ערפאת לעשות שימוש – גם אם מוגבל ועקיף – באמצעים אלימים נגד ישראל, בעיקר ככלי להשגת יעדים מדיניים.

בהקשר הזה ניתן למנות את דרך טיפולה השנוי במחלוקת של הרשות נגד אתגר הטרור האסלאמי בשטחים; את אירועי המנהרה בספטמבר 1996, שהיו לדעת רבים סמן ראשון לכך שערפאת לא נטש כליל את דרך המאבק המזוין ועלול לשוב אליה בהזדמנות אחרת; והשימוש הנרחב בכלי "העממי" (הפגנות, הפרות סדר ועוד) – לא פעם ביוזמת הרשות – שבא לידי ביטוי בעיקר מאז סוף 1996, לאור המשברים שהתגלעו בתהליך המדיני (לדוגמא: אירועי הר חומה שפרצו בראשית 1997, "אינתיפאדת האסירים" בסוף 1998 או אירועי "יום א-נכבה" בשנים 1998 ו-2000).

חרף כל זאת נראה כי השימוש הכולל באמצעים האלימים בתקופה הזאת היה בדרך כלל נקודתי ולא מהלך מסטרטגי.

אם כך – על איזו "נסיגה היסטורית" ניתן לדבר? על פניו נראה כי אינתיפאדת אל-אקצא אינה בגדר חזרה לדפוס המאבק המזוין של שנות ה-60 ושל ראשית שנות ה-70, הנובע מתוך תפיסת הסכסוך עם

ישראל כמאבק קיומי, שיסתיים רק עם היעלמותו של אחד הצדדים. זהו גם אינו מאבק החותר לסיבוך מדינות ערב בעימות צבאי מול ישראל ושנשען על דבקות אידיאולוגית דוגמטית ביעד השחרור הכולל, ללא כל נכונות לפשרה מדינית. תחת זאת מתחזק הרושם שהזירה הפלסטינית ביצעה "נסיגה מוגבלת", או – במילים אחרות – מעין כניסה מחדשת לדיון ארוך השנים סביב שאלת המינון בין המאבק המזוין לבין האופציה המדינית. זוהי במידה רבה שיבה לנוסחה שרווחה באש"ף – בעיקר מאז אמצע שנות ה-80 – שלפיה מהווה המאבק המזוין אמצעי חשוב, אך לא בהכרח מרכזי, הניצב לצד, ולא פעם תחת, האופציה המדינית. המאבק המזוין, כך נראה, אומנם שיקם את מעמדו המבוטל כמעט מאז 1993-1994 והעניק לערפאת מחדש נכס אסטרטגי רב עוצמה, אך הרעיון הזה לא חזר להיות מהות העשייה הלאומית ועיקרון בעל קיום עצמאי, והוא ממשיך לעמוד בצילם של היעדים המדיניים.

ציון העניין הזה מוביל לשאלה אחרת, מורכבת יותר מקודמתה. בכירים פלסטינים הדגישו פעמים רבות בחודשים האחרונים, כי האינתיפאדה הנוכחית מהווה כלי מרכזי

ממראות האינתיפאדה

האינתיפאדה מהווה כלי מרכזי של הפלסטינים להגשמת יעדיהם המדיניים

להגשמת היעדים המדיניים – ובראשם כינון מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 1967 שבירתה מזרח-ירושלים. אולם מה באשר ל"זכות השיבה" – נושא שזכה באחרונה להבלטה יתרה מבעבר, בין היתר על רקע העלאתו לדיון במסגרת השיחות על הסדר הקבע? דרך פתרונו של הנושא הזה מורכבת הרבה יותר מאשר כל הסדר טריטוריאלי ומלווה בעמדות נוקשות ביותר מצד חוגים רחבים בזירה הפלסטינית, ובראשם מגזר הפליטים. האם אינתיפאדת אל-אקצא יכולה להיות מהלך שיקדם פתרון גם לסוגיה הזאת? נוכח הדגשתו האינטנסיבית של ערפאת את נושא "השיבה" עומד כיום הצד הישראלי בהשתאות אל מול השאלה, במה בעצם מעוניין ערפאת בראש ובראשונה – האם בהשגת מדינה בכל תנאי, מוגבלת ככל שתהיה, או ב"תיקון העוול ההיסטורי"?

בהקשר הזה ראוי לזכור כי ערפאת פועל מתוך תפיסה עצמית של מי שמגלם את "המהפכה הפלסטינית" המודרנית, ולפיכך הוא נושא על כתפיו אחריות גורלית. הוא שהוביל את גל ההתעוררות הלאומית מאז סוף שנות ה-50, והוא אשר ניתב את דרכה של הזירה הפלסטינית דרך כישלונות מרים והישגים היסטוריים. מנהיג מעין זה, שכבר ביצע הכרעות לאומיות גורליות, ובראשן הקמת הרשות הפלסטינית, וגילה לא פעם פרגמטיות מדינית מרשימה, מתקשה, כך נראה, לבצע הכרעות קשות עוד יותר ולפסוע בדרך שבה הלך בן-גוריון ב-1948 – דרך הגורסת העדפת מדינה, מוגבלת ככל שתהא ותוך ויתורים טריטוריאליים, על פני כל פתרון המבוסס על עתיד לא מוגדר.

הדרך שבה תירשם האינתיפאדה הנוכחית בהיסטוריה תלויה, כמובן, בצורה שבה היא תסתיים, ולא פחות חשוב מכך, ביכולת ההנהגה והציבור הפלסטיניים להגדיר סיום זה כמימוש יעדיהם הלאומיים. מנקודת ההשקפה הפלסטינית, קיומו של המשבר הנוכחי תלוי ביסודו בתקווה כי יוכל לקדם התערבות בין-לאומית ולחץ פנימי וחיצוני על ישראל. אולם מה יקרה אם לא יתממשו התקוות האלה? האם במקרה כזה תתגלה ההנהגה הפלסטינית כמי שביצעה מעבר מהנתיב הראשי לדרך צדדית, המתחברת בסופה אל הנתיב המרכזי? ובמילים אחרות, האם ייאלצו הפלסטינים להתמודד פעם נוספת עם אותן בעיות יסוד מורכבות, הדורשות הכרעה היסטורית, שמהן ניסו להתחמק בקיץ 2000, ובראשן הבחירה בין יעד המדינה לבין דבקות בעמדות העבר בכל הקשור לסוגיות ירושלים וזכות השיבה?

הזמן החולף עלול להקשות עוד יותר על הפלסטינים, בפרט נוכח תרחישי הסתלקותו של ערפאת מהבימה הפלסטינית. האם תקום הנהגה שתשנה את סדר העדיפויות הלאומי ואולי גם את "השפה הפוליטית" הקיימת? ואם כן – האם תוכל זו, אם לא תגלוש למאבקים פנימיים, לגבש לגיטימציה לקבלת הכרעות לאומיות היסטוריות, שאותן גם מנהיג כערפאת התקשה לקבל?

בספרו "ארמון החלומות של הערבים" מתאר פואד עג'מי, ההיסטוריון האמריקני המפורסם ממוצא לבנוני-שיעי, את הכרעתו של ערפאת ללכת להסדר מדיני עם ישראל במילים הבאות: "בסופו של דבר, האיש שעשה כל מהלך שגוי אפשרי היה הפלסטיני היחיד שיכול היה להחזיר את עמו אל עקרון חלוקת הארץ... ערפאת היה יכול לבחור להישאר במדבר; יכול היה לדבוק בפוליטיקה של העבר... ודאי ידע שחייו הפוליטיים היו קלים יותר, אילו בחר להישאר בעולם הבלתי אפשרי (והטהור) של המקסימליזם הפוליטי".⁹ אינתיפאדת אל-אקצא מעלה שאלות נוקבות לגבי מידת ההתרחקות של ערפאת באופן אישי ושל הזירה הפלסטינית בכלל מאותו "עולם בלתי אפשרי" ומעלה חשש, כי "הפוליטיקה של העבר", שאותה מתאר עג'מי, הופכת – לפחות בחלקה – להווה.

הערות

1. אל-קודס (מזרח-ירושלים), 21 בינואר 2001
2. על תרומת המאבק המזוין לגיבוש התנועה הלאומית הפלסטינית המודרנית ראו:
Yezid Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State – The Palestinian National Movement 1949-1993*, Oxford, Clarendon Press, 1997, pp. 664-669
וכן:
יזיד צאי'ע, "אל-כפיאח א-מוסלח ותכווין א-דולה אל-פלסטינייה", *מגלת א-דראסאת אל-פלסטינייה*, ב"יריות, מס' 32, סתיו 1997, עמ' 16-14
3. *רשת הטלוויזיה ANN*, 11 באפריל 2001
4. דברים ברוח הזאת נאמרו על-ידי מוחמד דחלאן, ראש מנגנון "הביטחון המסכל" ברצועת עזה. *אל-איאם*, רמאללה, 23 בנובמבר 2000
5. צלאח ח'לף – "אבו איאד" – מראשי הפת"ח, אשר נהרג על-ידי ארגונו של "אבו נידאל" בראשית 1991, מצר בזיכרונותיו על הטעות, שלדעתו עשו הפלסטינים בחתירתם להבטיח את יחסיהם התקינים עם הממשלים הערביים על חשבון טיפוחה של הזיקה לקהלים הערביים, שהיו מקור התמיכה האמיתית בסוגיה הפלסטינית. ראו: אבו איאד, *ללא מולדת – שיחות עם אריק רולו*, תל-אביב, מפרש הוצאה לאור, 1979, עמ' 301
6. ראו את דברי ח'ליל אל-זויר ("אבו ג'יהאד") *בפלסטין אל-מוחתלה*, קפריסין, גיליון מיוחד, 1983
7. ראו, לדוגמא, את דברי צ'חר חבש, מראשי הפת"ח כיום: *רציף*, רמאללה, מס' 43, דצמבר 2000, עמ' 4
8. ראו לדוגמא את דברי צ'חר חבש ב*אל-חיאת אל-ג'דידה*, עזה, 7 בדצמבר 2000. בהקשר הזה יש להדגיש גם את התבטאותו של חאתם עבד אל-קאדר עיד, מבכירי הפת"ח במזרח-ירושלים וחבר המועצה המחוקקת הפלסטינית, אשר טען כחודשיים לפני פרוץ האירועים, כי תנועת הפת"ח מבצעת הכנות לקראת עימות אפשרי בעקבות כישלונה של פסגת קמפ-דייוויד. ראו: *אל-חיאת*, לונדון, 14 ביולי 2000
9. פואד עג'מי, *ארמון החלומות של הערבים – אודיסיאה של דור*, תל-אביב, ספריית אופקים/הוצאת עם עובד, 2000, עמ' 642-742

